

Determinace způsobu spáchání trestného činu

Radim DOUPOVEC

Bakalářská práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Radim DOUPOVEC**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Determinace způsobu spáchání trestného činu**

Zásady pro vypracování:

Studium literatury
Zpracování základní osnovy teoretické části
Stanovení základních determinantů a podmínek
Zpracování praktické části
Stanovení případové studie a výzkumný problém
Vyhodnocení a význam
Závěr

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Musil, J. a kolektiv: Úvod do kriminalistiky. Praha, PAČR 1999

Čírtková, L.: Policejní psychologie. Praha, SUPPORT 1996

Leontjev, A. N.: Činnost, vědomí, osobnost. Praha, Svoboda 1978

Písařík, J.: Nevítaný noční host. Kriminalistický sborník 1/1998

Heindl, R.: Polizei und Verbrechen. Gersbach und Sohn Verlag, Berlin 1926

Šejnoha, J.: Systém kriminalistického vzdělávání. Nakladatelství F. Kodým, Praha 1935

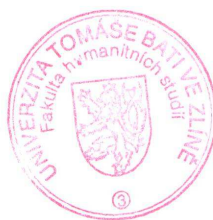
Pješčák, J.: Úvod do kriminalistiky. ÚP PF UK, Praha 1965

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Štefánia Kročková, CSc.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **17. února 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce: **15. května 2009**

Ve Zlíně dne 17. února 2009

L.S.

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku páčání trestné činnosti. Zejména je věnována pozornost na determinanty, které pachatele bezprostředně ovlivňují k takovému chování a jednání. Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické.

V první části, která se skládá ze tří kapitol, je popsána charakteristika základních pojmů, které se dané problematice týkají.

V praktické části je představen smíšený výzkum. V kvantitativní části výzkumu je provedeno zkoumání skutečných případů a dokumentů, které se staly ve Zlínském kraji. Smyslem a cílem výzkumu je zjištění, které faktory determinují páčání trestných činů.

V kvalitativní části jsou uvedeny jednotlivé případové studie mladistvých pachatelů. Cílem výzkumu bylo zjistit, do jaké míry je ovlivňuje výchovné prostředí, především rodina.

Klíčová slova:

trestný čin, kriminalistika, osobnost pachatele, determinace, recidiva, mladistvý pachatel.

ABSTRACT

This bachelor work aims at problems regarding a committing a criminal activity. Especially there is devoted an attention to all determiners which influence an offender to behave and act criminally on the instant. This work is divided into three parts, theoretical and practical.

In the first part that consists of two chapters, you can read a characteristic of basic concepts that is included in a given dilemma.

In the practical part a men is introduced to a mixed research. In a quantitative part of the research we can learn about investigation of existing cases and documents that happened in Zlin region.

The signification and aim of this research is to find out which factors determine committing a crime.

In qualitative part I stated the individual case studies of juvenile offenders. The aim of the research was to uncover how much they are influenced by educational background, especially by family.

Key words:

A crime, criminalistics, person of the offender, determination, relapse, juvenile offender.

Poděkování

Děkuji vedoucí práce paní PhDr. Štefánii Kročkové, CSc. za cenné rady, metodické vedení a laskavý přístup.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Determinace způsobu spáchání trestného činu“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu a prameny uvedené v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....

podpis

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 CHARAKTERISTIKA TÉMOTVORNÝCH POJMŮ Z HLEDISKA ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY	10
1.1 TRESTNÝ ČIN	10
1.2 OSOBNOST PACHATELE	11
1.3 DETERMINACE A FAKTORY	22
1.4 KRIMINALISTIKA	24
1.5 RECIDIVA	24
2 DETERMINACE ZPŮSOBU SPÁCHÁNÍ TRESTNÉHO ČINU	26
2.1 OBJEKTIVNÍ DETERMINANTY	26
2.2 SUBJEKTIVNÍ DETERMINANTY	35
3 VÝZNAM ZPŮSOBU SPÁCHÁNÍ TRESTNÉHO ČINU PRO KRIMINALISTIKU	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	39
4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	40
4.1 CÍL VÝZKUMU	40
4.2 METODY VÝZKUMU A METODIKA VÝZKUMU	41
4.3 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	43
4.4 ROZBOR VÝSLEDKU VÝZKUMU	49
4.5 ANALÝZA PŘÍPADOVÝCH STUDIÍ – 5 KAZUISTIK	48
5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	55
6 DOPORUČENÍ PRO ELIMINACI TRESTNÉ ČINNOSTI MLADISTVÝCH VE ZLÍNĚ	56
ZÁVĚR	57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59

ÚVOD

Téma, které jsem zvolil pro psaní své bakalářské práce je „Determinace způsobu spáchání trestného činu“. Jedná se o společensky závažnou věc, která je součástí našeho života i naší společnosti. Problematika páčání trestné činnosti je složitý pojem. V této práci se budeme snažit najít a zkoumat různé příčiny pro člověka mnohdy nebezpečné a nemorální činnosti. Je to téma, které je v odborné literatuře málo diskutované, avšak velmi podstatné a důležité z hlediska vyšetřování trestných činů, jejich objasňování a hledání pachatele.

Cílem práce je shromáždění podstatných údajů k danému tématu a jejich následná analýza. Dále bychom se prací pokusili přispět k řádnému objasnění činů a doporučením ke správnému fungování zařízení a orgánů činných v této oblasti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA TÉMOTVORNÝCH POJMŮ Z HLEDISKA ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY

Nezbytnou součástí každého trestného činu je určité jednání pachatele. Chceme-li specifikovat, jak pachatel jednal, vymezujeme tzv. operacionální stránku jeho jednání neboli způsobu spáchání trestného činu. Popisem způsobu spáchání lze nejuvýstižněji odlišit určitou skupinu trestných činů od jiné skupiny nebo určitý konkrétní skutek trestného činu od jiného skutku.

1.1 Trestný čin

Trestný čin je dle Trestního zákona č. 140/1961 Sb. ve znění zákona č. 161/2006 Sb. definován jako jednání bezprávné, zaviněné a trestné. Je to pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny ve jmenovaném zákoně. Způsob spáchání trestného činu je specifikovaný systém operacionálních elementů trestného činu a činnosti s ním úzce spjaté.

Systém způsobu spáchání je složitý jev, skládající se z mnoha částí. Tyto části nejsou seskupeny nahodile, chaoticky, nýbrž existují mezi nimi četné vztahy, vytvářející jeho strukturu. Systém způsobu spáchání se vyznačuje celistvostí.

Termín „specifikovaný“ vyjadřuje, že pojem způsobu spáchání lze vztahovat k různým úrovním obecnosti: k jednotlivému skutku trestného činu, k více skutkům téhož pachatele, ke skupině podobných trestných činů různých pachatelů.

Při studiu způsobu spáchání se zajímáme o operacionální elementy v jejich komplexnosti, tedy i o ty, které třeba nejsou právně relevantní. Operacionální stránka nám zde vystihuje, jak pachatel své jednání realizoval. Nedržíme se ani časových a místních hranic trestného činu v jeho striktním právním vymezení, nýbrž tyto hranice vědomě překračujeme proto, abychom i za nimi objevili informace využitelné k poznání trestného činu.

Například tzv. doprovodné jednání pachatele na místě činu – někteří pachatelé krádeží vloupáním do bytů nebo chat mají např. ve zvyku na místě činu konzumovat alkohol, jiní zanechávají písemné vzkazy pro majitele nebo pro policii, další vandalsky demolují zařízení atd. I při těchto činnostech vznikají stopy, které mohou identifikovat pachatele.

Do rámce způsobu spáchání spadají nejen operace ve stadiu dokonávání činu, ale i při jeho přípravě a po jeho dokonání. Patří sem např. aktivity, jimiž si pachatel vyhlíží před činem vhodný byt, který posléze vyloupí (např. zjišťuje podle nevybrané dopisní schránky, který z nájemníků je na dovolené). Značným významem pro poznání trestného činu jsou i různé způsoby zabraňování vzniku stop (např. nošení rukavic) a nakládání s odcizenými věcmi, s nástroji a se zbraněmi po činu.

V praxi je výše uvedená teorie málo využívaná a často přehlížená, což někdy ovlivňuje výsledek vyšetřování, dokonce vede i k zastavení vyšetřování z důvodu nedopadení pachatele daného činu.

1.2 Osobnost pachatele

a) SOMATICKÉ VLASTNOSTI

Somatické vlastnosti pachatele vyplývají z jeho celkové tělesné konstituce, z kosterní a svalové stavby těla, předurčují určité hranice, v jejichž rámci pachatel může působit.

Některé somatické vlastnosti lze vyjádřit v kvantitativních ukazatelích, např. hmotnost těla, výšku postavy a rozměry jednotlivých tělesných partií, svalovou sílu apod. V kriminalistice byly dokonce dělány pokusy zkonstruovat speciální aparatury, měřící fyzickou sílu pachatele. Již A. Bertillon sestrojil tzv. „dynamometr vloupání“, jímž se pokoušel měřit sílu, vynaloženou pachatelem k vyvolání určitého následku.

Somatické vlastnosti pachatele determinují způsob spáchání v tom smyslu, že vymezují jistý limit, v němž pachatel může působit. Tělesnými rozměry je např. předurčena volba přístupové cesty do objektu, fyzická síla předurčuje maximální intenzitu brachiálního útoku apod. Pokud se pachatel pohybuje uvnitř hranic, vymezených jeho somatickými dispozicemi, nelze ze způsobu spáchání usuzovat na konkrétní stupeň vlastnosti pachatele, nýbrž pouze na to, že pachatel spadá do kategorie osob, splňujících jistý limit dimenze vlastnosti.

Přes tato omezení je fakt determinace způsobu spáchání somatickými vlastnostmi dosti významný pro kriminalistické poznání. Výhodou je, že tyto somatické vlastnosti jsou relativně dosti stálé, projevují se i při opakování trestné činnosti a jejich zkoumání a srovnávání je možné i po delší době. Determinující vliv somatických vlastností na způsob spáchání je zpravidla bezprostřednější, a tudíž snáze poznatelný, než je tomu u psychických vlastností. Možnost pachatele eliminovat vliv těchto somatických vlastností na způsob spáchání za účelem fingování je omezená a pachatel zde nemůže překročit jisté hranice.

V kriminalistické teorii i praxi se využívá poznatku o determinaci způsobu spáchání somatickými vlastnostmi již dlouhou dobu. O fyzických předpokladech, kterými disponují např. kapsáři a kasaři, hovoří např. HEINDL.¹ Také ŠEJNOHA² se zmiňuje o možnosti usuzovat podle způsobu spáchání na tělesné vlastnosti pachatele. I současná kriminalistická praxe přináší početné doklady o využití poznatků o determinaci způsobu spáchání somatickými vlastnostmi k úspěšnému vytyčení vyšetřovacích verzí o pachateli.

b) PSYCHICKÉ VLASTNOSTI

V psychice člověka se zpravidla rozlišují 3 skupiny jevů:

- psychické stavy (potřeby, emoce, úroveň aktivace atd.),
- psychické procesy (vnímání, představivost, myšlení atd.),
- psychické vlastnosti.

V psychologii je vyslovován předpoklad, že „vlastnosti osobnosti se v určité formě projeví při provádění jakékoliv činnosti“. Individuum se snaží o takové chování, které je slučitelné a souladné s jeho psychickými možnostmi a objektivní situací.

Odtud je pak dovozováno, že také způsob páchání trestné činnosti je determinován psychickými vlastnostmi pachatele.

¹ Heindl, R.: Polizei und Verbrechen. Gersbach und Sohn Verlag, Berlin, 1976, str. 40.

² Šejnoha, J.: Systém kriminalistického vzdělávání. Nakladatelství F. Kodym, Praha 1985, str. 433.

Ověření této hypotézy je ovšem spojeno s mnoha problémy:

Způsob spáchání je mnohonásobně determinován, nelze jej vysvětlit jednoduchým vztahem příčiny a následku. Psychické rysy osobnosti pachatele působí vždy celkově a analýza vlivu jednotlivých složek komplexu je metodologicky velice nesnadná.

Lze rozlišovat různý stupeň determinace jednotlivých komponent způsobu spáchání psychickými vlastnostmi. Existuje např. výrazný rozdíl mezi komponentami, u nichž převažuje buď *expresivní* nebo *adaptivní* stránka chování. Má se zpravidla za to, že expresivní chování je determinováno hlubšími vlastnostmi osobnosti a může odrážet strukturu osobnosti pravdivěji, než adaptivní chování. Expresivní chování je takové, které je neúčelové, specificky nemotivované, subjekt jím nic nedosahuje. Nepochybné je, že expresivní chování je subjektem málo kontrolováno a řízeno a proto je např. obtížně simulovatelné. Uplatňuje se zejména v málo strukturovaných situacích, v nichž subjekt není vnějšími okolnostmi nucen k určitému jednání, ale má možnost výběru různých alternativ. Trestný čin jako celek je samozřejmě adaptivním chováním, ale v jeho jednotlivých komponentách se může uplatnit i expresivní stránka (např. mimika, pantomimika, způsob mluvy). Adaptivní chování je účelné a specificky motivované, zaměřené k cíli.

KOLAŘÍKOVÁ³, která se u nás speciálně zabývala problematikou osobnostní struktury, rozlišuje několik pojetí, projevujících se v současné psychologii:

1. POJETÍ ATRIBUTOVÉ

Příznačné pro toto pojetí je, že osobnost je chápána jako struktura relativně fixních a individuálně diferencovaných dispozic k určitým způsobům chování.

Vlastnost je pojímána jako „tendence osobnosti chovat se jistým, poměrně stálým způsobem“. Je vyslovován předpoklad, že tato tendence je *transsituační*, tzn., že se uplat-

³ Kolaříková, O.: K problémům rysových a protirysových teorií osobnosti. ČP, XXVI, 1990, str. 52-60.

ňuje ve všech situacích. Značný důraz se zde klade na *konzistenci* vlastnosti, tj. způsobilost uplatňovat se shodně ve všech druzích situací.

2. POJETÍ KONCEPTUÁLNÍ

V tomto pojetí nejsou vlastnosti nazírány jako nějaké abstraktní kvality obsažené v „nitru“ jedince. Vlastnosti jsou chápány jako jednotky popisu osobnosti, jimiž se pojmově zobecňují různé způsoby jednání.

Psychických vlastností osobnosti, které mohou vystupovat v roli determinant způsobu spáchání, je obrovské množství. PARDEL a BOROŠ rozdělují vlastnosti osobnosti do 4 základních skupin:

- schopnosti,
- temperament,
- zájmy,
- charakter.⁴

SCHOPNOSTI

Zpravidla jsou schopnosti vymečovány jako vlastnosti osobnosti, které jsou podmínkou pro úspěšné vykonávání nějaké činnosti.

Schopnosti ovlivňují způsob spáchání trestného činu. Pachatele necharakterizuje pouze jen druh trestných činů, které páchá, ale i to jakým způsobem je páchá.⁵

Pro determinaci způsobu spáchání trestného činu mají velký význam především tzv. **psychomotorické schopnosti**, uplatňující se při různých manuálních výkonech např. u krádeží vloupáním, při manipulaci s nástroji, dopravními prostředky, při lokomoci apod.

⁴ Pardel, T., Boroš, J.: Základy všeobecné psychologie. 2.vyd. Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava 1999, str. 512

⁵ Balík, M.: Způsob spáchání trestného činu a kriminalistické evidence. Čs. Kriminalistika č.4/1991.

Charakteristiky těchto psychomotorických schopností, jako je síla, koordinovanost, zručnost apod., jsou velmi variabilní a jsou jedním z hlavních zdrojů individuální povahy způsobu spáchání. Psychomotorické schopnosti se poměrně výrazně projeví ve způsobu spáchání a ve stopách a mají proto pro kriminalistické poznání zvláštní důležitost.

Navíc se psychomotorické schopnosti dosti zřetelně projevují i ve stopách. To vše vytváří dobré předpoklady pro určení skupinové příslušnosti pachatele podle stop trestného činu (např. podle dokonalosti padělků bankovky lze určit grafickou dovednost padělatele).

Další skupinou schopností, které se ve způsobu spáchání projeví, jsou **intelektové (rozumové) schopnosti**. Představují opět širokou škálu různých schopností (schopnost paměťové, pozornostní apod.), z nichž pro způsob spáchání má nesporně velký význam inteligence pachatele. Míra měřené inteligence (tzv. inteligenční kvocient – IQ) vykazuje v průběhu lidského života poměrně vysoký stupeň konstantnosti, což umožňuje pokládat inteligenci za vlastnost s vysokou identifikační hodnotou.

Intelektové schopnosti ovlivňují způsob spáchání těch trestných činů, které kladou na intelekt pachatele zvýšené nároky; tak tomu je např. u složitých podvodů, hospodářských machinací, počítačových deliktů nebo u rafinovaných způsobů inscenování a utajování deliktů. Primitivní trestné činy nepředpokládají uplatnění vyšších rozumových schopností při tvorbě způsobu spáchání.

TEMPERAMENT

Temperamentem se rozumí „soubor vlastností citové a snahové vzrušivosti“. Lze se setkat s celou řadou klasifikací osob podle temperamentu, z nichž dodnes si udrželo svůj význam Hippokratovo dělení čtyř temperamentů (sangvinik, melancholik, choleric, flegmatik). Známá je rovněž pavlovovská teorie typů vyšší nervové činnosti, Kretschmerova typologie atd.

Pojem temperament je pokládán za velmi užitečný pro základní psychologický popis. Vyjadřuje nejobecnější charakteristiku člověka a projevuje se i ve způsobu činnosti.

Dále se temperament dá charakterizovat, jako soustava vlastností, které se projevují způsobem reagování člověka v různých situacích. Temperament je patrný zejména ze způ-

sobu vzniku a průběhu citových reakcí a na síle jejich výrazu. Temperamentové charakteris-

tiky lze odečíst ze živosti mimiky, síly gestikulace, střídání emocí apod.⁶

Temperamentové vlastnosti jsou determinovány biologickými faktory, to znamená, že patří k vrozené výbavě člověka. Proměnlivost temperamentu v průběhu života je minimální. Ke změnám může dojít v důsledku některých dlouhodobých onemocnění a při poruchách vnitřní sekrece.

Temperament ovlivňuje dynamickou stránku pachatelova jednání. Takové dílčí vlastnosti temperamentu, jako je rychlost, ráznost, bezprostřednost akce, vytrvalost a houževnatost výkonu, vznětlivost, stabilita snažení, impulzivnost, pružnost, klidnost, důkladnost, soustavnost apod., se projeví ve způsobu spáchání trestného činu např. šíří aktivit, uspořádaností komponent, rychlostí provádění jednotlivých úkonů apod.

ZÁJMY

Zájem je v psychologii chápán jako „specifická zaměřenost na prostředí a jevy skutečnosti“. Zájem je specifický tím, že je spojen s emocionálním stavem, který je možno vyjádřit slovem „přitažlivost“; subjekt si obvykle tuto přitažlivost v různém stupni uvědomuje. Předmětem zájmu může být osoba, věc, jev, událost, činnost atd. Zájem patří mezi činitele, které podněcují subjekt k činnosti.

Při formování způsobu spáchání trestného činu se málo uplatní různé základní zájmy pachatele (mezi takové základní zájmy patří např. zájem o umění apod.). Způsob spáchání je spíše determinován různými dílčími, konkrétnějšími zájmy, jako je např. zájem o manuální práci (může se projevit např. v rukodělné výrobě zločineckého nástroje), zájem o jízdu automobilem určité značky (projeví se ve volbě předmětu útoku) apod.

⁶ Čírtková, L.: Policejní psychologie. Praha, SUPPORT 1996.

Velkou důležitost hrají zájmy zejména u majetkových deliktů a u sexuálních deliktů. Jejich determinující vliv se však nemusí projevit v každém jednotlivém případě. Pachatel např. často odcizuje i předměty, k nimž ho nepoutá žádná specifická zaměřenost.

CHARAKTER (POVAHA)

Pojem charakteru je jedním ze syntetických pojmů psychologie. Rozumí se jím „nedělitelná jednota vlastností, rysů nebo kvalit osobnosti“ (PARDEL A BOROŠ).⁷ V psychologii je charakter pojímán jako soubor vztahových vlastností. Projevuje se v situacích, kdy jedinec vyjadřuje svůj vztah k důležitým životním okolnostem.

Charakter se projevuje a to tím, že má vliv na vytváření způsobu spáchání trestného činu, a proto lze zpětně ze způsobu činnosti pachatele usuzovat na jeho charakterové vlastnosti.⁸

Mnoho psychologů zdůrazňuje, že velmi důležitou složkou charakteru je vůle (podle volní stránky se někdy rozlišuje silný a slabý charakter) a morální profil osobnosti.

Důležité je zjištění, že charakter je vyjadřován ve způsobu činnosti člověka, v jeho úkonech a pohybech. Promítne se i do způsobu spáchání trestného činu.

U pachatelů trestných činů se lze často setkat s antisociálními rysy charakteru – se sobeckostí, krutostí apod., např. neadekvátním násilím, odcizením i bezcenných předmětů. V jednotlivých komponentách způsobu spáchání se však mohou projevit i takové povahové rysy, které samy o sobě jsou hodnotově neutrální nebo dokonce pozitivní, jako je např. pečlivost, důslednost, šetrnost.

V souvislosti se způsobem páchaní je aktuální problém tzv. dvojího charakteru („dvojí tváře“), pod níž se rozumí fakt, že subjekt v některých situacích nejedná tak, jak to odpovídá jeho „skutečné“ povaze, ale přetvařuje se, simuluje. S klamavými způsoby jed-

⁷ Pardel, T., Boroš, J.: Základy všeobecné psychologie. 2. Vyd. Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava 1999, str. 520.

⁸ Balík, M.: Způsob spáchání trestného činu a kriminalistická evidence. Čs. Kriminalistika č. 4/1991.

nání se lze setkat např. u podvodníků, u osob, které se při přípravě na čin chtějí vetřít do přízně vyhlédnuté oběti apod.

c) VĚK PACHATELE

Somatické a psychické vlastnosti pachatele nejsou v průběhu života neměnné, nýbrž podléhají neustálým změnám. Jednotlivé periody ontogeneze člověka jsou charakterizovány jistým stavem somatických a psychických vlastností, který je rozdílný od stavu v jiné věkové periodě. Dalo by se říci, že v počátečních obdobích lidského života vykazují některé vlastnosti tendenci ke vzrůstu a ke zlepšování svých funkcí, poté dochází k dosažení jistého maxima, které se udržuje po určitou dobu na relativně stejné úrovni, načež dochází k nevyhnutelnému poklesu úrovně.

Pokud tedy uvažujeme o vlivu věku na způsob spáchání trestného činu, musíme mít na zřeteli, že tento vliv je velmi komplikovaný, složitě zprostředkovaný a dá se vysledovat pouze jako statistická tendence.

Vlivem nedokonalosti stop se věkové difference projevují jen hrubě, takže ze stop nejsme s to určit přesný věk pachatele. V praxi se však někdy podaří odlišit podle způsobu spáchání mladé pachatele (zhruba do 20 let) od dospělých.

Četnými výzkumy jsou např. zjišťovány tyto znaky způsobu páchaní mladých pachatelů:

- jednoduchost, malá rafinovanost provedení činu,
- časté spolupachatelství,
- vandalismus, neadekvátní násilí,
- místo činu je často blízko bydliště pachatele,
- na výběr odcizených předmětů má častěji vliv nikoli peněžní hodnota, nýbrž jejich specifické použití (věci určené pro zábavu, hobby).

Praktický význam z kriminalistického hlediska může mít rozlišení tří věkových skupin:

- pachatele dětského věku (mladší 15 let),

- pachatelé v období dospívání – postpubescence (15-20 let),
- pachatelé dospělí (starší 20 let), střední věk a starší.

Věková hranice mezi 15 až 20 lety představuje velmi významné mezníky v biologickém a sociálním vývoji jedince, umožňující diferencovat způsoby činnosti pachatele.

Kolem 15. roku věku zpravidla končí tzv. pubescence, období pohlavního dozrávání a s ním spojených bouřlivých proměn v biologické stavbě a v psychice člověka. Sociální status jedince se mění ukončením povinné školní docházky, uvolňováním sociální závislosti na rodinném prostředí, mění se právní postavení jedince např. v oblasti pracovního práva, a což je pro nás zvláště důležité, také v oblasti trestního práva dosažením hranice trestní odpovědnosti.

Věkovou hranicí 20 let končí období tzv. postpubescence, v němž ještě doznívá mnoho rysů pubescentního období. V postpubescenci se vyhraňují osobnostní rysy a dochází ke zmírnění tempa dalšího vývoje. Většina osob ukončuje kvalifikační přípravu na výkon povolání a dosahuje úplné ekonomické nezávislosti. Po dosažení 20 let se většina psychických a somatických vlastností dlouhodobě stabilizuje a k výrazným změnám dochází až v období stáří.

d) POHLAVÍ PACHATELE

Biologickou odlišností pohlaví je dáno, že difference v somatických a psychických vlastnostech se přenáší i do způsobu páčání.

Zločinnost žen se na celkové trestné činnosti podílí pouze malým zlomkem, je patrně důvodem toho, že pohlavní difference, projevující se ve způsobu spáchání, nebyly dosud podrobněji zkoumány.

Přitom se dá vcelku důvodně vytyčit hypotéza, že pohlaví má na způsob páčání výrazný determinující vliv. Vyplývá to především ze samotné biologické rozdílnosti pohlaví, která se projevuje jak v somatických vlastnostech (z vlastností důležitých pro formování způsobu páčání je to u žen např. nižší tělesná hmotnost, nižší výška postavy, méně vyvinutá muskulatura, z čehož vyplývá menší tělesná síla apod.), tak ve vlastnostech psychic-

kých (zde je některými psychology zdůrazňována u žen nižší agresivita, větší trpělivost, přizpůsobivost, přístupnost změnám, vyšší emocionalita apod.).

Pohlaví je sice biologickým faktorem, avšak jeho vliv na způsob páčání nelze vysvětlit bez přihlídnutí k sociálním faktorům, mezi něž patří zejména odlišné sociální role zastávané muži a ženami v rodině, v zaměstnání a ve veřejném životě, odlišné výchovné metody používané vůči chlapcům a dívkám (např. důraz na manuální zručnost, sportovní výkonnost apod. u chlapců, preference zaměřená na domácí práce u děvčat), odlišné příležitosti, jichž se oběma pohlavím dostává, atd.

Ze starších autorů se rozbořem pohlavních diferencí zabývá ŠEJNOHA⁹ v případech způsobu páčání vražd. Dospívá např. k těmto poznatkům:

- u vražd spáchaných tupými nástroji (kladivem apod.) je prý pro muže charakteristické zasazení jednoho nebo mála silných úderů, zatímco ženy zasazují mnoho slabších úderů;
- použití střelné zbraně je příznačné pro muže, neboť prý „žena se střelné zbraně bojí“ a „se střelnou zbraní neumí zacházet“;
- oblíbeným vražedným prostředkem u žen je prý jed;
- muž prý zachovává do okamžiku činu větší klid, čin je proveden rozvážněji a soustředěněji.

Německá kriminoložka EINSELE¹⁰ pro modus operandi žen uvádí jako obecnou charakteristiku jejich způsobu spáčání trestného činu jednoduchost až primitivnost.

Ženy zřídkačdy trestnou činnost důkladně plánují, využívají spíše naskýtající se příležitosti. Mají prý sklon podceňovat riziko; vzácně reagují agresivně; trestnou činnost páčají převážně samy, jen vzácně ve skupinách. Při krádežích se ženy většinou omezují na

⁹ Šejnoha, J.: Systém kriminalistického vzdělávání. Nakladatelství F Kodým, Praha 1985, str. 502.

¹⁰ Einsele, H.: Weibliche Kriminalität und Frauenstrafvollzug. Berlin 1975, str. 627.

jeden druh odcizovaných věcí, kradou většinou ve všední dny (muži častěji v neděli), převážně mezi 14 až 18 hodinou (muži převážně večer nebo v noci); poškozenými jsou často známé osoby.

e) PŘEDCHOZÍ KRIMINÁLNÍ ZKUŠENOST

Současné psychologické teorie činnosti přikládají velkou roli procesu učení. Učení je chápáno jako „regulační proces formující funkce a tím i celou osobnost člověka“. Učení zvyšuje úroveň adaptace organismu, příznivě ovlivňuje další průběh činností tím, že zvyšuje efektivnost činnosti. Jedním z nejrozšířenějších způsobů učení je učení na základě dřívějších zkušeností.

V případě utváření způsobu spáchání trestného činu to jsou dřívější osobní zkušenosti s pácháním druhově shodné trestné činnosti, o nichž lze důvodně předpokládat, že zvyšuje úroveň „zločinecké kvalifikace“ a přispívá ke „zdokonalování“ způsobu páchání. Pachatel závisle na výsledcích předchozí činnosti mění způsob páchání tak, aby byl adekvátnější pro dosažení cíle trestné činnosti. Jestliže v teorii učení se obecně předpokládá, že úroveň osvojení je závislá na počtu opakování, dá se dovodit, že mnohonásobná recidivita by měla vést ke zdokonalení způsobu páchání. Velký význam má přitom to, zda v minulosti použitý způsob páchání se osvědčil, či nikoli.

Při praktických výzkumech se naráží na obtíž související se skrytou kriminalitou: při sestavování vzorku tzv. prvopachatelů nemáme jistotu, zda již dříve nespáchali latentní trestný čin.

KORDA¹¹, aniž by podával výzkumem podepřenou argumentaci, dovozuje tyto znaky způsobu spáchání, charakteristické pro „zkušeného“ pachatele:

- použití speciálního a výhodného náradí,
- zahlazování stop,

¹¹ Korda, M.: Dvě zásadní otázky kriminalistické taktiky v boji proti pachatelům kriminální trestné činnosti . Kriminalistický sborník, XXII, 1988.

- zabraňování vzniku stop (rukavice apod.),
- rozvážný postup na místě činu, zachovávání pořádku,
- odnášení identifikovatelných stop z místa činu,
- zajišťování se proti překvapení,
- volba nejvýhodnějšího a nejbezpečnějšího místa ke vniknutí,
- vyřazení elektrického osvětlení,
- předchozí typování,
- preferování peněz před ostatními odcizovanými předměty,
- způsobování malé škody překonáváním překážek,
- zaměřování se na odcizování věcí velké hodnoty.

f) PŘEDMĚT ÚTOKU

Determinující vliv předmětu útoku na způsob spáchání je velmi silný. Například typ odcizovaného automobilu předurčuje druh zločineckého nástroje, způsob vniknutí do vozidla, způsob nastartování apod.

Stejně silná závislost existuje také mezi obětí útoku a způsobem páchaní např. u vraždy, znásilnění nebo loupeže.

Z hlediska kriminalistického zkoumání nás zajímá to, které vlastnosti předmětu způsobily, že si pachatel vybral právě tento a nikoli jiný předmět útoku.

1.3 Determinace a faktory

Podíl objektivních a subjektivních faktorů na determinaci způsobu spáchání trestného činu

Rizikové faktory podporující výskyt delikventního chování se vztahují zejména k jejich rodinnému prostředí, vzdělání a životnímu stylu. V rámci realizace pilotní studie, zaměřené na analýzu rizik souvisejících s výskytem poruch chování u mladistvých delik-

ventů vykonávajících trest odnětí svobody (Němec J., Bodláková I., 2001), bylo zjištěno, že:

- téměř 40% mladistvých delikventů vykonávajících trest odnětí svobody vyrůstalo v rodinném prostředí, které mělo negativní vliv na rozvoj jejich osobnosti, zejména z důvodu neuspokojení jejich základních potřeb a citové deprivace,
- kolem 45% vězňů umístěných ve věznicích pro mladistvé nemá ukončenou základní školu, přičemž jejich školní neúspěšnost byla podmiňována nejen problémovým chováním, ale i sníženou motivací k učení a nezájem se vzdělávat,
- u více než 75% mladistvých osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody byly již v dětství zaznamenány poruchy chování a emocí,
- téměř 40% mladistvých delikventů preferovalo před nástupem do věznice životní styl v nejrůznějších skupinách a partách se sociálně patologickým programem,
- kolem 60% mladistvých vězňů má značné problémy s alkoholem, každý pátý jedinec s nealkoholovými omamnými a psychotropními látkami.

U způsobu spáchání trestného činu mají objektivní determinanty v poměru k subjektivním větší váhu než je tomu u způsobu provádění jiných druhů lidských činností. Je to dáno tím, že pro pachatele je mimořádně výhodné přizpůsobovat se daným objektivním podmínkám a využívat ty, které jsou pro jeho zločinný záměr příznivé.

Takový postup, při němž pachatel nemusí příliš aktivně zasahovat do dané objektivní situace, je pro něj zásadně výhodnější v tom ohledu, že vzniká méně stop a hrozí tudíž menší riziko odhalení a usvědčení. Způsoby spáchání, maximálně využívající výhodných, objektivně daných okolností, jsou zpravidla jednoduché, nevyžadují většinou zvláštní přípravu ani složité utajování a jsou časově nenáročné. Takové způsoby páchaní je schopen úspěšně realizovat i pachatel bez speciálních zkušeností a dovedností. Spáchání těchto jednodušších trestných činů nenaráží také na silnější mravní a sociální zábrany. Jak ukazuje empirická zkušenost, tvoří ty trestné činy, při nichž se pachatel pasivně přizpůsobuje vnějším okolnostem a na podmětovou situaci reaguje málo „tvořivě“, největší část kriminality.

1.4 Kriminalistika

Je samostatný vědní obor, který chrání společnost před trestnou činností tím, že objasňuje zákonitosti vzniku, shromažďování a využívání stop, důkazů a informací. Dále vypracovává podle potřeb trestního práva metody a postupy, které vedou k úspěšnému odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti. V neposlední řadě se zabývá příčinami a podmínkami páchaní trestné činnosti včetně osobnosti pachatele (Kriminalistika, čtvrtletník č. 1, 2009).

1.5 Recidiva

Recidiva označuje v trestním právu stav, kdy se stejný pachatel opětovně dopustí trestného činu poté, co byl pravomocně odsouzen za spáchání jiného předcházejícího trestného činu. Pro recidivu nemá význam, zda předchozí odsouzení bylo pro nedbalostní nebo úmyslný trestný čin. Jedinou výjimkou z toho je tzv. zvlášť nebezpečná recidiva, která je možná pouze u zvlášť závažných úmyslných trestných činů. (Portál Wikipedie)

V případě recidivy dochází ke zvýšení nebezpečnosti činu pro společnost, protože předchozí odsouzení zřejmě nesplnilo svůj výchovný a individuálně preventivní účel a nevedlo k nápravě pachatele. Proto hraje významnou roli při posuzování trestnosti, a to zejména jako:

okolnost spoluurčující nebezpečnost činu pro společnost a obecně přitěžující okolnost.

Kriminální recidivy tvoří značnou část všech trestných činů: podle amerických statistik tvoří recidivisté asi 60 % trestaných, recidiva je nejčastější u krádeží, přes 70 % (Recidivism of Prisoners Released in 1994). To je také jeden z nejsilnějších argumentů proti dnes obvyklému trestu odnětí svobody (vězení): vězeňský režim ani společnost nepomáhá k nápravě, ale často naopak. Rozhodující role při snižování recidivy zločinnosti je sociální pomoc propuštěným trestancům, kteří za dobu pobytu ve vězení obvykle ztratili všechny sociální vazby venku a tvoří tudíž velmi rizikovou skupinu.

Protože recidivisté jsou zpravidla opakovaně trestáni a vězněni, dá se obtížně rozlišit, které charakteristické odlišnosti způsobu páčání oproti „prvopachatelům“ jsou determinovány vlastní předchozí zkušeností, nabytou při dřívějším páčání stejnorodých trestných činů a které jsou výsledkem transferu, jehož zdrojem je výměna zkušeností mezi spoluvězni.

2 DETERMINACE ZPŮSOBU SPÁCHÁNÍ TRESTNÉHO ČINU

Všeobecně se předpokládá, že způsob spáchání trestného činu se nevytváří nahodile, nezávisle na jiných jevech, nýbrž že je podmíněn jinými faktory a že jeho geneze se řídí jistými zákonitostmi. Přitom však nejde o mechanickou determinaci.

Poznání determinace způsobu spáchání trestného činu je nesmírně složité, což vyplývá z řady důvodů:

- prvním z těchto důvodů je fakt, že faktorů, které se podílejí na ovlivňování způsobu spáchání, je velké množství, jako jsou např. faktory společenské, subjektivní, tradice a zvyky,
- dalším rysem je neustálá proměnlivost, přítomnost kvantitativních i kvalitativních změn a dialektických protikladů uvnitř každého faktoru, vystupujícího jako determinant způsobu spáchání trestného činu. Proměnlivost determinant vyvolává proměnlivost způsobu spáchání,
- objektivní faktory se v činnosti pachatele neuplatňují automaticky, neboť jejich působení je zprostředkováno vnitřními psychickými stavy, vlastnostmi a procesy. Subjektivní podněty jsou transformovány, osvojeny a promítají se do způsobu spáchání.

2.1 Objektivní determinanty

Za objektivní determinanty způsobu spáchání je pokládáno vše, co zvnějšku působí na pachatele a ovlivňuje proces utváření způsobu spáchání. Objektivní determinanty vymezují prostor pro svobodu pachatele zvolit si způsob spáchání. Na pachateli jsou zcela nezávislé.

Mezi nejvýznamnější patří:

a) SPOLEČENSKÉ PODMÍNKY

Zločinnost je jevem determinovaným ekonomickými, politickými a jinými sociálními podmínkami, materiální a kulturní úrovní společnosti.

Tak, jako každý jiný člověk, i pachatel trestného činu je neodlučně spjat se životem společnosti, do níž je zapojen a která na něho působí. Mimo lidské vztahy trestná činnost vůbec neexistuje. LEONTĚJEV říká o lidské společnosti: „...ve společnosti člověk nachází vnější podmínky, jimž musí přizpůsobovat svou činnost, ale... samy tyto společenské podmínky

obsahují motivy a cíle jeho činnosti, její prostředky a způsoby“.¹² Makrosociální podmínky působí na způsoby páchaní trestné činnosti sice jen zprostředkovaně, ale uplatní se např. v podobě tradic, společenských zvyklostí nebo v podobě organizované kriminality v určitých společenských podmínkách, kdy je doprovázen hrubě násilnými formami trestných činů, vysokým výskytem střelných zbraní. Snadněji prokazatelné je působení mikrosociálních faktorů, jako je vliv vězeňského prostředí, zločinecké party, ale i sociálně narušené rodiny.

Kriminalisticky cenné jsou i jiné determinační vazby:

Je například známo, že způsob spáchání je značně ovlivňován způsobností předmětu útoku vzdorovat pachatelově útoku. Např. u objektů vloupání, jako jsou byty, pokladny, schránky atd., značně závisí způsob pachatelova jednání na dokonalosti zabezpečení objektu, na síle překážek, existenci signalizačních zařízení apod. Obecně se dá konstatovat, že účinnější vzdorování předmětu útoku vede pachatele buď k tomu, že používá intenzivněj-

¹² Leontějev, A. N.: Činnost, vědomí, osobnost. Svoboda, Praha 1978, str. 63.

šího násilí, volí speciální nástroje, složité způsoby přípravy apod., nebo k tomu, že útok přeruší nebo ukončí ve stadiu přípravy nebo pokusu.

b) STUPEŇ VZDĚLÁNÍ A PRACOVNÍ KVALIFIKACE

Vzdělání a pracovní kvalifikace člověka jsou faktory, které významně ovlivňují postavení individua ve společnosti.

Vliv těchto faktorů na veškerou lidskou činnost patrně není jednoznačný. Existují některé základní lidské činnosti, které jsou velmi jednoduché, které souvisejí s uspokojováním základních biologických potřeb člověka (opatřování potravy, péče o potomstvo apod.), které zajišťují adaptaci v životním prostředí, souvisejí s bojem o zachování existence apod., u nichž se dá předpokládat, že jsou determinovány řídicími mechanismy vzniklými buď ve fylogenezi nebo v běžném praktickém životě. Způsob vykonávání takových činností není příliš závislý na vzdělání a pracovní kvalifikaci člověka.

Lze proto předpokládat, že potenciální výbava znalostí a zkušeností, jíž se člověku dostane prostřednictvím vzdělávání a pracovní kvalifikace, ovlivňuje jeho činnost. Též u způsobu páčání je nutné diferencovat mezi takovými komponentami, na něž stupeň dosaženého vzdělání a pracovní kvalifikace může mít vliv a na které nikoliv. Jednoduché komponenty způsobu spáchání, komponenty přenesené z běžného praktického života (např. lokomoční pohyby) patrně se stupněm vzdělání a pracovní kvalifikací nijak nesouvisejí. Vliv těchto faktorů se nedá předpokládat ani u těch způsobů spáchání, které jsou jako celek velmi jednoduché, skládají se z malého množství komponent apod. Čím komplikovanější je způsob spáchání a jeho komponenty, tím větší závislost na těchto faktorech lze očekávat. Tento požadavek splňují např. komponenty týkající se přípravy na trestný čin (opatřování nástrojů, typování objektu napadení, přípravné opatřování alibi, přípravné zajišťování úkrytů, ústupových cest, vytváření legend usnadňujících přístup k objektu apod.), komponenty utajující trestnou činnost (způsoby inscenování, ničení stop, vytváření alibi po činu, nakládání s nástroji a s odcizenými předměty po činu apod.). Stupeň vzdělání a pracovní kvalifikace pachatele patrně neovlivňuje jen jednotlivé komponenty způsobu páčání, ale i vztahy mezi nimi, tj. strukturu způsobu páčání (např. sladěnost komponent).

Je třeba mít na zřeteli, že stupeň vzdělání a pracovní kvalifikace je podmíněn mnoha vlastnostmi pachatele, jako jsou zájmy, schopnosti atd. Dosažení určitého stupně vzdělání je determinováno také sociálně (např. příležitostmi ke vzdělání), jakož i chtěním a vůlí individua. Pachatel např. nedosáhne vyššího stupně vzdělání, ačkoli k tomu má předpoklady a sebevzděláváním získá znalosti, ekvivalentní formálně vyššímu stupni školního vzdělání. Stejně je tomu i s pracovní kvalifikací, u níž nedostatek formální pracovní přípravy může být kompenzován praktickými zkušenostmi.

c) VZTAH MEZI PACHATELEM A PŘEDMĚTEM ÚTOKU (OBĚTÍ, MÍSTEM, KDE BYL ČIN SPÁCHÁN APOD.)

Tento determinující faktor má někdy čistě objektivní povahu (např. pachatel bydlí v sousedství oběti), někdy jsou ve vztahu zastoupeny i subjektivní prvky (např. přátelství mezi pachatelem a obětí).

Má-li pachatel k předmětu útoku, k oběti nebo k místu činu bližší vztah (ať už objektivně nebo subjektivně podmíněný), je zpravidla dobře informován o vlastnostech předmětu útoku a o objektivní situaci, v níž se předmět nachází, což využije při volbě způsobu spáchání. Jestliže např. vrah pochází z okruhu osob blízkých oběti, zná její zvyklosti, může snadno proniknout do její blízkosti a spáchat tak zamýšlený čin. Někdy ovšem pachatelova znalost prostředí nepramení z jeho blízkého vztahu, ale z doslechu, z náhodné předchozí návštěvy na místě činu apod. Lepší informovanost vytváří zásadně lepší předpoklady pro zformování adekvátního způsobu spáchání. Existence bližšího vztahu také usnadňuje pachateli navázání kontaktu a přístup k předmětu napadení.

Jestliže zde bližší vztah neexistuje, volí často pachatel takové úkony, kterými si opatřuje informace o předmětu útoku a jimiž si k němu zjednává přístup. Typické je to např. u trestného činu pohlavního zneužívání, kdy pachatelé, pokud nemají k vyhlédnutému dítěti žádný vztah, se snaží různými způsoby vloudit do jeho důvěry.

Pokud pachatel neměl k předmětu útoku žádný vztah a pokud si ani jinak neopatřil potřebné informace, dopouští se při utváření způsobu spáchání různých „chyb“: volí např. zbytečně obtížnou přístupovou cestu, ztrácí čas prohledáváním míst, kde se nenacházejí

žádné cennosti, způsobuje zbytečné stopy. Naproti tomu obeznámený pachatel postupuje maximálně úsporně, s vynaložením co nejmenší námahy, co nejrychleji.

d) MÍSTO ČINU A PODMÍNKY NA NĚM

Spadá sem především širší lokalizace místa činu z hlediska topografického (místo uvnitř zástavby, volný terén apod.) a charakter samotného místa činu z hlediska sociálního, funkčního, komunikačního, výrobního apod. (byt, pracoviště, komunikace atd.). Mezi podmínky na místě činu lze řadit vzdálenost místa činu od lidských obydlí a komunikací, frekventovanost, přehlednost, přístupnost, možnost úniku, vlastnosti materiálních objektů, nacházejících se na místě apod.

Tyto faktory jsou víceméně zjevné a stálé, takže pachatel se s nimi může dobře seznámit. Místo činu, a podmínky na něm výrazně ovlivňují např. příchod pachatele na místo, způsob překonávání překážek, intenzitu násilí, volbu denní doby, délku pobytu pachatele na místě při činu a po něm, způsob odchodu z místa. Tak např. v hlučném prostředí si pachatel může dovolit rozbít okno, aniž by zvukem tříštění skla vzbudil pozornost.

e) ČAS SPÁCHÁNÍ ČINU

Způsob spáchání je ovlivněn zejména těmito časovými charakteristikami:

- denní dobou,
- dnem v týdnu,
- měsícem,
- ročním obdobím.

Na způsob spáchání zpravidla nepůsobí tyto časové charakteristiky samy o sobě. Jsou jimi spíše ovlivněny jiné faktory, jako je např. frekvence lidí na místě činu, způsob střežení objektu, viditelnost, možnost nepozorovatelného příchodu a odchodu, které mají na způsobu spáchání bezprostřední vliv. Tyto bezprostředně působící faktory jsou v určité asociaci s časem. Jestliže pachateli je tato asociace známa, využívá ji tak, že v určité době předpokládá existenci nebo neexistenci pro něj příznivého nebo naopak nepříznivého fak-

toru a tomu uzpůsobuje způsob spáchání . Např. pachateli, který hodlá vyloupit byt, je známo, že v noční době bývají majitelé bytu doma a spí. Rozhodne-li se v této době do bytu vniknout, musí volit takový způsob, aby nezpůsobil hluk – vniká např. otevřeným oknem z balkónu, zouvá si obuv atd.

f) DOSTUPNOST A CHARAKTER NÁSTROJŮ, DOPRAVNÍCH PROSTŘEDKŮ A JINÝCH POMŮCEK K PROVEDENÍ TRESTNÉHO ČINU

O tom, zda budou či nebudou vůbec použity, rozhoduje především fakt, zda jsou pro pachatele dostupné; pokud nikoli, musí pachatel volit takový způsob spáchání, v němž s jejich použitím nepočítá.

U těch trestných činů, které lze spáchat relativně jednoduchým způsobem, není tento aspekt příliš významný a má malý vliv na jiné komponenty způsobu spáchání (např. u sexuálních deliktů). Naproti tomu značnou roli hraje např. u krádeží vloupáním, u paděláních listin a dokumentů, u vražd apod. Dá se konstatovat, že spolu s technickým pokrokem se rozšiřuje škála nástrojů, dopravních prostředků a jiných pomůcek, která je pachatelům k dispozici.

To, zda pachatel má nebo nemá možnost si obstarat nástroje a jiné předměty, které jsou použitelné ke spáchání činu, ovlivňuje posléze výsledný průběh činu. Je-li pak určitý předmět použit, stává se sám determinujícím faktorem vůči ostatním komponentům způsobu spáchání, např. určitý nástroj si vynucuje určité pracovní pohyby.

Např. použitý nástroj vyžaduje určitou soustavu motorických pohybů, dovedností a návyků. Nástroje a zbraně často zanechávají výrazné stopy, protože jejich mechanické účinky jsou značně intenzivní. Nezřídka lze podle těchto stop nástroj nebo zbraň identifikovat.

Motiv a cíl trestné činnosti ovlivňují pachatele při výběru prostředků a způsobů jeho činnosti a determinují tímto některé znaky způsobu spáchání trestného činu. Tak poznání motivu a cíle umožňuje usuzovat na vlastnosti a charakteru pachatele. Již samotné stanovení cíle trestného činu ještě před jeho spácháním vede pachatele k promyšlení způsobů

a prostředků, kterých použije k jeho dosažení. Motiv se tak projeví ve způsobu spáchání trestného činu prostřednictvím činnosti pachatele.¹³

Zvláštní postavení mají i tzv. zločinecké nástroje, což jsou nástroje zvlášť zhotovené nebo upravené ke zločineckým účelům. Na těchto nástrojích se nachází mnoho výrazných identifikačních znaků, které lze individuálně identifikovat. Tyto zločinecké nástroje pachatel téměř pokaždé odnáší z místa činu a přechovává k dalšímu použití, což je využitelné při vyšetřování.

g) EXISTENCE SPOLUPACHATELŮ (NÁVODCŮ, POMOCNÍKŮ, ORGANIZÁTORŮ, PŘEKUPNÍKŮ APOD.)

Skutečnost, zda pachatel páchá či nepáchá trestný čin v trestné součinnosti (se spolupachateli, návodci, pomocníky, organizátory, překupníky apod.) se podstatným způsobem projeví ve způsobu spáchání.

Ve výzkumu¹⁴ se u skutků spáchaných ve spolupachatelství často vyskytovalo:

- opatřování nástrojů a dopravních prostředků předem,
- zajišťování se při činu proti překvapení,
- zabraňování vzniku stop na místě činu (rukavice apod.),
- ukrývání odcizovaných předmětů ve skrýších.

Spolupachatelství je na jedné straně pro pachatele příznivé, protože násobí jeho síly a usnadňuje provedení činu, na druhé straně však zvyšuje riziko odhalení deliktu (vzniká více stop, hrozí indiskrece spolupachatele atd.). Proto pachatelé zpravidla zvažují výhody a nevýhody individuálního pachatelství nebo spolupachatelství a rozhodují se pro jednu z eventualit; někdy dávají přednost pouze jedné z nich.

¹³ Balík, M.: Způsob spáchání trestného činu a kriminalistická evidence. Čs. Kriminalistika č.4/1991

¹⁴ Musil, J.: Způsob páchaní trestné činnosti a jeho kriminalistický význam. Praha, UK 1982.

h) JINÉ OBJEKTIVNÍ FAKTORY

Mezi další objektivní faktory vycházející z odborné literatury, kde je autoři považují za determinující při páčání trestné činnosti také patří:

METEOROLOGICKÉ PODMÍNKY

Společně s ročním obdobím mohou ovlivnit např. délku trvání činu (např. chlad, noc, déšť přiměje pachatele, aby zkrátil nebo naopak prodloužil svůj pobyt na místě činu), chování pachatele po činu, např. při silném sněžení zbavuje pachatele nutnosti ničit stopy obuvi apod.

MATERIÁLNÍ A EKONOMICKÉ FAKTORY

Tyto faktory jsou v mnoha případech motivujícím činitelem. Jedná se o soubor prvků určujících směr a intenzitu chování osobnosti. Jsou to motivy, které vyjadřují psychologické příčiny nebo důvody lidského chování a dávají mu psychologický smysl.

VYRUŠENÍ PACHATELE PŘI ČINU A JEHO PRONÁSLEDOVÁNÍ

vyvolává mnoho účinků na způsob spáchání. Chování pachatele při vyrušení má spoustu možností, patří zde např. to, že pachatel utíká, použije zbraň, použije jiné násilí, schovává se, používá výmluv, lží, chová se pasivně. Pachatel někdy možnost vyrušení a pronásledování předvídá a pro ten případ již předem realizuje některé úkony – opatřuje si např. zbraň k likvidaci nebo zastrašení svědka, vytváří opatření k včasnému varování (např. spolupachatel tzv. „dělá zed“), připravuje si dopravní prostředek k rychlému úniku, maskuje se.

Často se však pachatel spoléhá na to, že nebude přistižen a nemá předem připraven plán své činnosti pro tuto eventualitu. Fakt vyrušení nutí pachatele k velmi rychlému rozhodování v podmínkách časové tísně a stresového stavu, vyvolaného pocitem ohrožení. Dosavadní průběh trestného činu je přetržen a úkony, směřující k dosažení cíle trestného činu, jsou doplněny nebo zcela nahrazeny jinými úkony, zabezpečujícími ochranu pachate-

le. Za této situace bývá následná činnost nezřídka poznamenána rysy improvizace a neadekvátnosti.

MOŽNOST ODBYTU ODCIZENÝCH PŘEDMĚTŮ

determinuje činnost pachatele majtkového deliktu ve stádiu po dokonání činu. Velkou roli zde hraje např. poptávka po dotyčných předmětech, existence legálních nebo nelegálních středisek prodeje, existence překupníků apod. Nemožnost odbytu např. přiměje pachatele k tomu, aby věci ukrýval, sám konzumoval, daroval, směnil za jinou věc.

Kromě toho předvídaná možnost odbytu ovlivňuje samotný výběr předmětů, které pachatel odcizuje.

ANONIMITA V PARTĚ

Je determinující a objevuje se převážně u problematické mládeže vyrůstající v dysfunkčních rodinách, kdy je skupina vrstevníků důležitější v porovnání s mladými lidmi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování.

Některé party jsou ke své kriminální činnosti přivedeny tím, že tráví čas v hernách a na diskotékách a záhy se jim na tento způsob života přestane dostávat prostředků. Začnou si je opatřovat drobnými krádežemi, jež pak přerůstají v organizované, plánované akce s napojením na překupníky. Jiné party vede ke kriminalitě nuda. Neuvědomovaným motivem kriminálního chování z nudy je pravděpodobně snaha předvést se před kamarády jako „správný tvrdáček“, což předpokládá skupinovou atmosféru, kvůli níž před násilným aktem nikdo nedokáže couvnout, protože by se ve skupině blamoval svou slabostí (Matoušek, Kroftová, 2003).

DOSTUPNOST ÚKRYTU,

ať už jde o úkryt pro pachatele samotného nebo pro odcizené věci, zbraně, nástroje, tělo zavražděné oběti apod. má vliv na počínání pachatele po činu.

Např. u vražd v městském prostředí, kde existuje málo možností snadného ukrytí mrtvoly, sahá někdy pachatel ke složitým způsobům transportu těla, někdy i k jeho rozčleňování.

2.2 Subjektivní determinanty

Jako subjektivní označujeme ty faktory, jejichž nositelem je pachatel.

Mezi subjektivní determinanty způsobu spáchání trestného činu řadíme:

- motiv trestného činu,
- cíl trestného činu,
- somatické vlastnosti pachatele,
- psychické vlastnosti pachatele.

Odůvodňuje-li to potřeba konkrétní genetické analýzy, lze do zvláštní skupiny subjektivních determinant začlenit takové faktory, jako je:

- věk pachatele,
- pohlaví pachatele,
- předchozí kriminální zkušenost pachatele,
- vzdělání a pracovní kvalifikace pachatele,
- výskyt duševních poruch u pachatele(Kriminalistika, čtvrtletník č.1, 2009).

3 VÝZNAM ZPŮSOBU SPÁCHÁNÍ TRESTNÉHO ČINU PRO KRIMINALISTIKU

K využití znalosti způsobu spáchání trestného činu je třeba správně hodnotit jeho význam v kriminalistice. Pješčak ukazuje na podstatu vzájemné souvislosti způsobu spáchání trestného činu a jeho objasnění. Způsob spáchání je objektivním znakem každého trestného činu a charakterizuje jednání pachatele. Znaky, které charakterizují způsob spáchání činu, jsou ve své většině odhaleny již na počátku vyšetřování. Už prvotní vyšetřovací úkony upřesňují a konkretizují poznatky o způsobu spáchání a dávají možnost učinit si představu o pachatelově jednání.¹⁵

Pro kriminalistické poznání jsou poznatky o způsobu páčání trestného činu jedním z největších pramenů informací. Je to dáno tím, že způsob páčání vyvolává intenzivní následky ve vnějším prostředí a proti jiným znakům trestného činu se výrazněji zobrazuje ve stopách.

Tak můžeme často způsob spáchání zjistit již v počátcích vyšetřování, kdy jiných poznatků je zatím nedostatek.

Poznatky o způsobu páčání mají význam pro několik kriminalistických metod:

1.) *Význam pro tvorbu vyšetřovacích verzí*

V kriminalistické praxi má největší význam vytyčování verzí o subjektivních faktorech v době, kdy ještě není znám pachatel. Tím se vytváří hypotetický obraz pachatele. Důležité je i vytyčování verzí o objektivních faktorech, např. o době spáchání činu.

2.) *Význam pro kriminalistickou evidenci „modus operandi systém“ (MOS)*

Zde máme dva druhy evidencí:

¹⁵ Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky. ÚK PF UK, Praha 1985.

- evidence známých pachatelů podle způsobu spáchání trestných činů,
- evidence neobjasněných trestných činů podle způsobu jejich spáchání.

Znaky způsobu spáchání vyšetřovaného činu, jehož pachatel není znám, se vyhledávají v obou evidencích MOS. Shodují-li se znaky vyšetřovaného trestného činu se znaky evidovaných trestných činů, lze usuzovat, že shodné trestné činy mohl spáchat týž pachatel.

3.) *Význam pro kriminalistickou identifikaci*

Způsob spáchání konkrétního trestného činu je individuální v tom smyslu, že je přiřaditelný k jedinému pachateli. O tom však nelze uvažovat u trestných činů spáchaných ve spolupachatelství.

Praktické využití způsobu spáchání k identifikaci přichází v úvahu u recidivistů, kteří se opakovaně dopouštějí stejného druhu trestného činu. Jako identifikační znaky lze porovnávat na jedné straně znaky způsobu spáchání zobrazené ve stopách právě vyšetřovaného trestného činu a na druhé straně znaky dříve spáchaných trestných činů. Je možné přidat několik vyšetřovaných trestných činů dosud neznámého pachatele do série s předpokladem, že byly spáchány týž pachatelem.

4.) *Význam pro kriminalistickou prevenci*

Zde lze využít poznatky o způsobu spáchání dvojím způsobem:

- a) Při vyšetřování jednotlivých trestných činů lze někdy pachateli zabránit v pokračování trestných činů tím, že se vyhodnotí znaky způsobu spáchání a přijmou se potřebná ochranná opatření.

Jestliže např. neznámý pachatel opakovaně přepadá a znásilňuje ženy, lze vyhodnocením časových, místních a dalších znaků vyslovit prognózu o budoucím chování pachatele. Vhodným bezpečnostním opatřením je pak pachatele dopadnout a předejít další trestné činnosti.

- b) Kriminalistická věda by se měla zabývat, po „úspěšných“ způsobech páchaní pachatelů, odstraňováním nedostatků a závad v technickém zabezpečení objektu proti vloupání, manipulaci s majetkovými hodnotami atd.

Je potřebné neustále analyzovat aktuální způsoby páčání trestných činů a snažit se vystihnout vývojové trendy, tj. vznik nových a zánik starých způsobů páčání.

Právě způsoby páčání trestných činů jsou nejproměnlivější složkou kriminality. Tato analýza může vést k přijetí preventivních opatření a k lepší informovanosti policejních a justičních orgánů.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Výzkumným problémem bude, že rodinu považujeme za nejvýznamnější determinant při eliminaci způsobu konání trestných činů. Na základě výzkumu jsme si stanovili následné výzkumné otázky, které budeme dále ověřovat.

- 1.) Je v patologických rodinách větší předpoklad páchání trestných činů?
- 2.) Páchají mladiství nejčastěji trestnou činnost z ekonomických důvodů?
- 3.) Upevňují si mladiství své postavení ve skupině projevy vandalismu nebo poškozování cizí věci?
- 4.) Předpokládáme, že při páchání trestné činnosti je větší podíl objektivních faktorů než subjektivních?
- 5.) Jsou zařízení, do kterých se jednotlivci po spáchání trestné činnosti dostávají dostatečně eliminující?
- 6.) Dopouštějí se trestné činnosti více chlapci nebo děvčata?
- 7.) Pocházejí mladiství pachatelé převážně z neúplných rodin?

4.1 Cíl výzkumu

Závažným fenoménem ve vývoji kriminality je vzestupný trend trestné činnosti dětí a mladistvých. Za posledních 20 let se zvýšil počet vyšetřovaných mladistvých trojnásobně a dětí 3,5 násobně. K nárůstu počtu vyšetřovaných dětí dochází v oblasti násilné a majetkové trestné činnosti. Děti se častěji dopouštějí krádeží věcí z automobilů, mladiství se častěji dopouštějí krádeží motorových vozidel, krádeže vloupáním do ostatních objektů, obchodů, restaurací a rekreačních objektů.

Během posledních deseti let byla v trestné činnosti mládeže zaznamenána celá řada kvalitativních změn. Při páchání trestné činnosti je zaznamenávána i rostoucí agresivita a brutalita. Různé formy násilností se více než v minulosti vyskytují mezi dětmi ve školách.

Cílem výzkumu při způsobech spáchání trestných činů je zjištění, zda tyto více determinují subjektivní nebo objektivní faktory. Výskyt trestných činů v naší společnosti je frekventovaný. Jsou to činy, které jsou pro společnost nebezpečné. Proto jsme na ně tuto tematiku zaměřili a uvědomujeme si, že je třeba věnovat pozornost na společenské, výchovné a vzdělávací instituce.

Jedná se o závažný problém a o velmi širokou vrstvu lidí, a proto jako objekt výzkumu, který má ověřit působení negativní podmínky při páchání trestné činnosti, jsme si vybrali pachatele mladistvé. Tyto osoby jsou ve věku, kdy je ovlivňuje vliv výchovného prostředí, především rodiny, ve které tyto mladí lidé vyrůstají.

4.2 Metody výzkumu a metodika výzkumu

Výzkumné metody

Případová studie:

- na základě získaných materiálů a dokumentace Policie České republiky ve Zlíně, dokumentujeme výskyt druhů trestné činnosti u mladistvých a faktorů, které je determinují,
- provedeme rozbor jednotlivých případových studií mladistvých respondentů páchající trestnou činností.

Obsahová analýza:

- na základě této metody rozebíráme jednotlivé projevy, druhy a důsledky trestné činnosti mladistvých.
- Jak je zřejmé, obsahová analýza je především měřicí nástroj – je metodou konverze verbálního textu na měřitelné proměnné. Nejenže je to metoda používaná v rámci pozitivistic-

ké tradice výzkumu, ale je to především kvantitativní technika, protože konečným výsledkem jsou proměnné měřené takovým způsobem, aby mohly být podrobovány kvantitativní statistické analýze. Procedury pro zpracování velkého množství informací sledují stejná pravidla jako jiné druhy výzkumu. Pokud jsou dokumenty nepřiměřeně dlouhé, nebo pokud existují ve velkém počtu, pak je vhodné provést náhodný výběr a použít nástrojů statistické inference k tomu, abychom mohli výsledky z takto získaného výběrového souboru zobecnit na celý základní soubor dokumentů. Tak jako i při jiném způsobu měření i zde musí být splněna kritéria reliability a validity měření. Ve všední výzkumné praxi jen málo výzkumníků sestavuje při obsahové analýze (Sociologický časopis, XXXIII, (1/1997)str. 58)

Statistické metody:

- v tabulkách procentuálně vyjádříme výskyt trestných činů u mladistvých, které nejčastěji páchají a provedeme statistické vyhodnocení trestné činnosti mladistvých za dané období.

Výzkum na základě úředních dokumentů:

- v prováděném kvalitativním výzkumu jsem se rozhodl pro metodu studia dokumentů, případové studie.

- v rámci studia uvedených dokumentů těchto mladistvých pachatelů zde nebudu uvádět osobní údaje, ale pouze fiktivní jména, věk i bydliště. Proto jsou v jednotlivých kazuistikách a vyhodnocení této části výzkumu jejich osobní údaje kódovány.

- jedná se o trestní spisy jednotlivých pachatelů trestných činů, které spáchali na území Zlínského kraje v dané období. Hodnota těchto spisů je vysoká, protože obsahují všechny důležité a osobní údaje o pachatelích, společně se záznamy děje a jimi provedených skutků.

Statistický výzkum:

- projektem výzkumu a objektem zkoumání je zpracování faktů a provedení analýzy získaných dat. Z dostupných dokumentů trestních spisů a evidencí jsou mladiství pachatelé od 14-ti do 18-ti let věku, kteří byli za spáchaný trestný čin šetřeni Policií České republiky ve Zlíně v období od 1. července do 31. prosince 2008.

4.3 Analýza získaných dat

Vybraný vzorek mladistvých pachatelů tvořilo celkem 30 případů protizákonných skutků, které spáchali mladiství pachatelé do 18-ti let věku v období od 1.července 2008 do 31. prosince 2008. Všichni pocházeli z okresu Zlín, kde byli za své činy šetřeni Policií České republiky ve Zlíně.

V následující tabulce jsou pachatelé rozděleni věkem od 14 do 16 let, kdy se jednalo v daném období o 9 pachatelů, dále se jednalo o 4 pachatele věkem od 16 do 17 let a v rozmezí 17 až 18 let bylo Policií šetřeno 17 pachatelů.

Tabulka 1: Celkový počet pachatelů dle věku a pohlaví

Mladiství	Počet pachatelů dle věku mladistvých a pohlaví						Celkem	
	14 – 16		16 -17		17 – 18			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Chlapci	9	30,0	4	13,3	17	56,7	30	100,0
Dívky	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	9	30,0	4	13,3	17	56,7	30	100,0

Provinění se dopustilo ve sledovaném období celkem 30 pachatelů, rozčleněno dle věkového rozpětí 14 až 16 let celkem 9 pachatelů, 16 až 17 let celkem 4 pachatelé a ve věku 17 až 18 let je evidováno celkem 17 pachatelů.

K položce 1

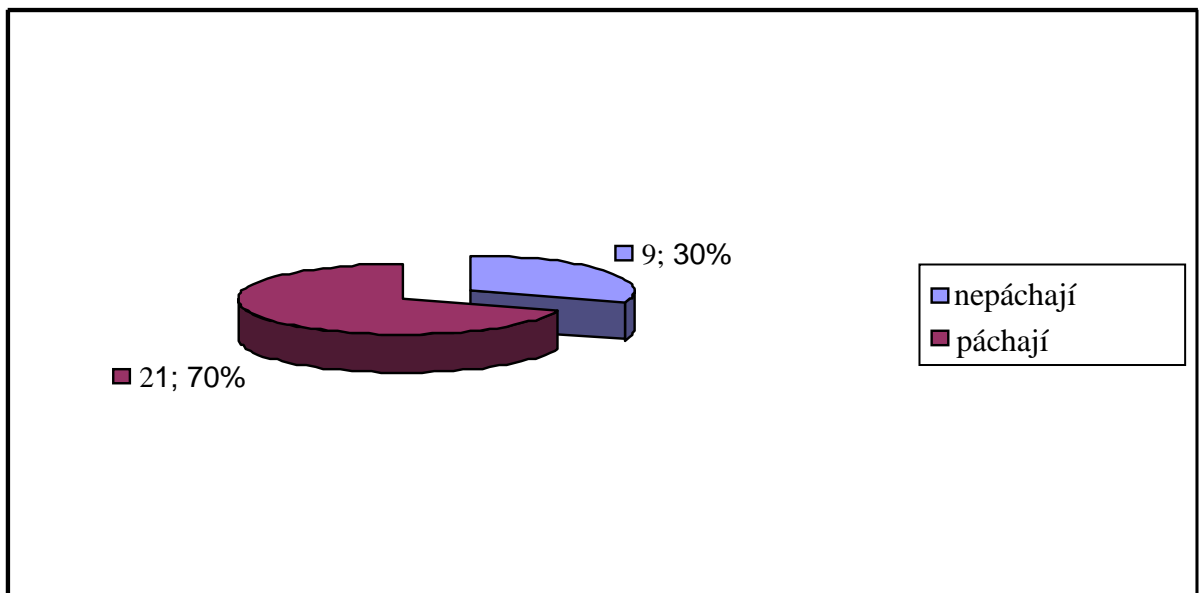
Je v patologických rodinách větší předpoklad páčání trestných činů?

Ve zkoumaném vzorku mladistvých pachatelů ve sledovaném období, pocházeli všichni z patologických rodin.

K položce 2**Páchají mladiství nejčastěji trestnou činnost z ekonomických důvodů?**

- nepáchají 9
- páchají 21

Graf č. 1: Přehled mladistvých pachatelů páchající trestnou činnost z ekonomických důvodů.

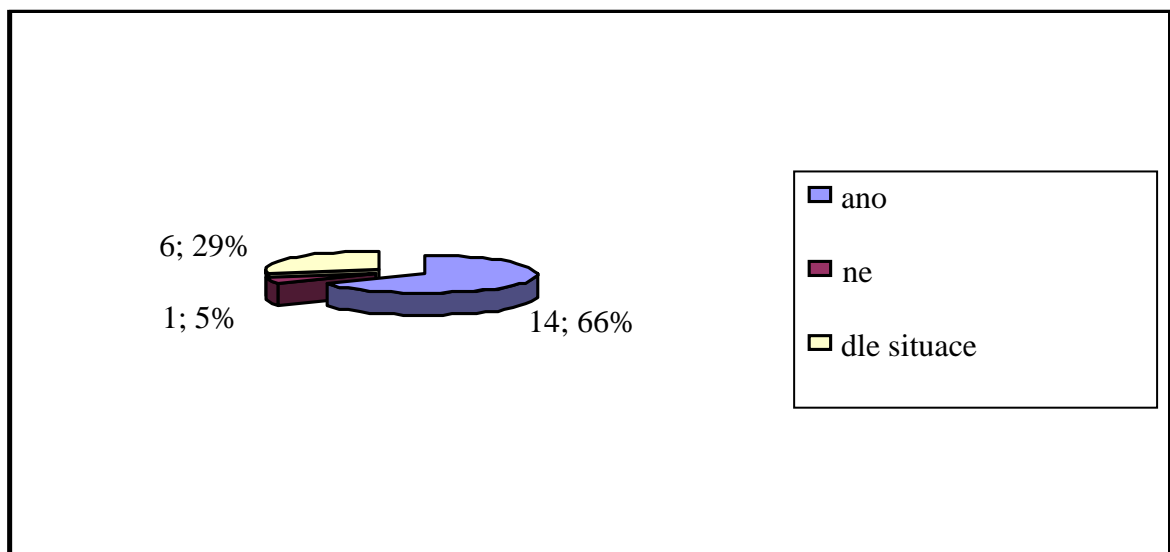
Převážná část mladistvých pachatelů z testovaného vzorku pochází z patologických rodin, kde nemají potřebné zázemí a kde chybí i finance k uspokojování jejich základních potřeb a zájmů. Proto si 21 pachatelů (70%) plní své sny a přání pácháním trestné činnosti. Naopak z úplné rodiny je pouze 9 pachatelů, tj. 30 %.

K položce 3

Upevňují si mladiství své postavení ve skupině projevy vandalismu nebo poškozováním cizí věci?

- ano	14
- ne	1
- dle situace	6

Graf č. 2: Přehled upevňování postavení ve skupině mladistvých pachatelů.

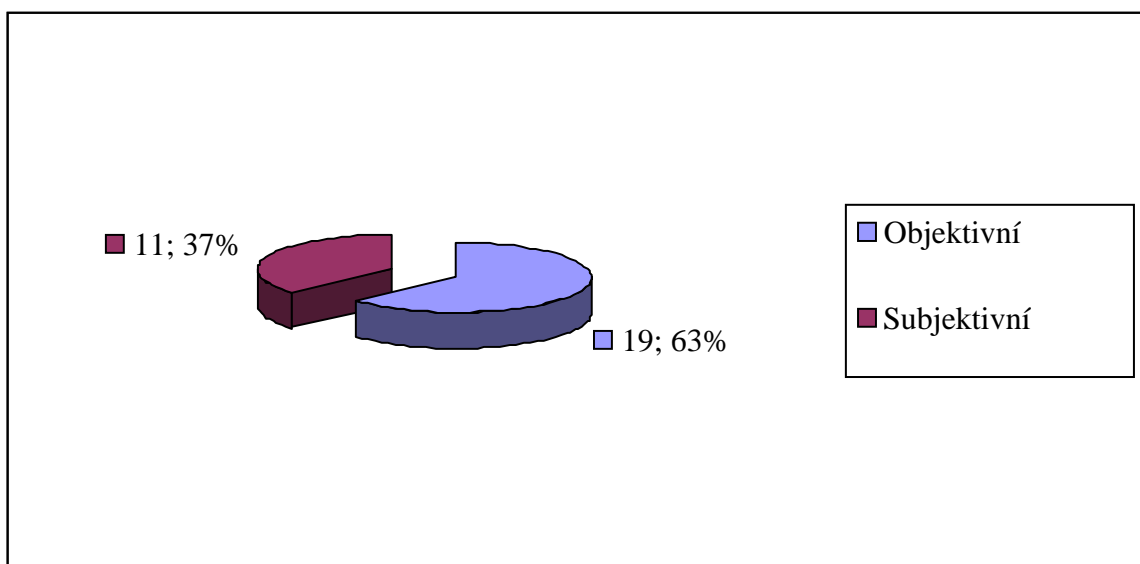
Nejvíce mladistvých pachatelů zkoumaného vzorku si upevňuje své postavení ve skupině páčáním a projevy vandalismu (14; 66%), jako druzí jsou pachatelé vandalismu příležitostní a podle dané situace ve skupině, místě a času páčání (6; 29%) a na třetím místě je pouze jediný, který se v touze po prosazení ve skupině nedopustil žádného provinění (1; 5%).

K položce 4

Předpokládáme, že při páčání trestné činnosti je větší podíl objektivních faktorů než subjektivních?

- objektivní faktory	19
- subjektivní faktory	11

Graf č. 3: Poměr objektivních a subjektivních faktorů při páčání trestné činnosti.

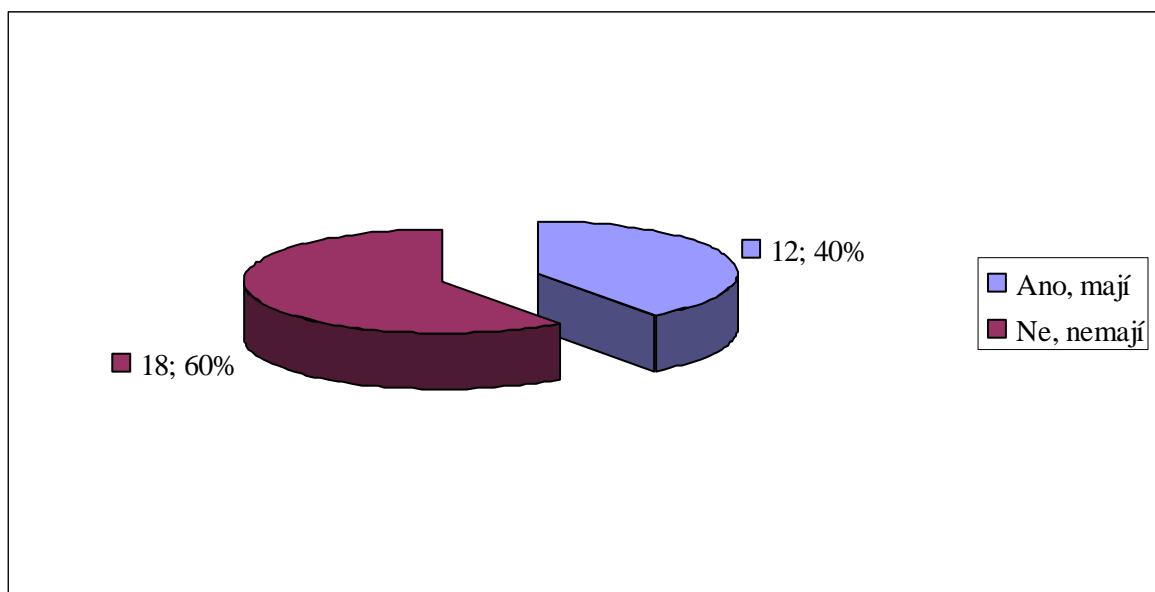
Většinu mladistvých pachatelů daného vzorku (19, 63%) ovlivňují v páčání objektivní faktory a třetinu mladistvých (11, 37%) ovlivňují faktory subjektivní.

K položce 5

Jsou zařízení, do kterých se jednotlivci po spáchání trestné činnosti dostávají dostatečně eliminující?

-	Ano	12
-	Ne	18

Graf č. 4: Přehled eliminace výchovných zařízení

Ze zkoumaného vzorku 30 mladistvých pachatelů, kteří se vlivem svého jednání dostali do výchovných a podobných zařízení bylo zjištěno, že u 18 z nich (60%) neměl pobyt žádný pozitivní vliv nebo nápravu, ale na téměř polovinu 12 mladistvých (40%) měl pobyt pozitivní účinek.

K položce 6**Dopouštějí se trestné činnosti více chlapci nebo děvčata?**

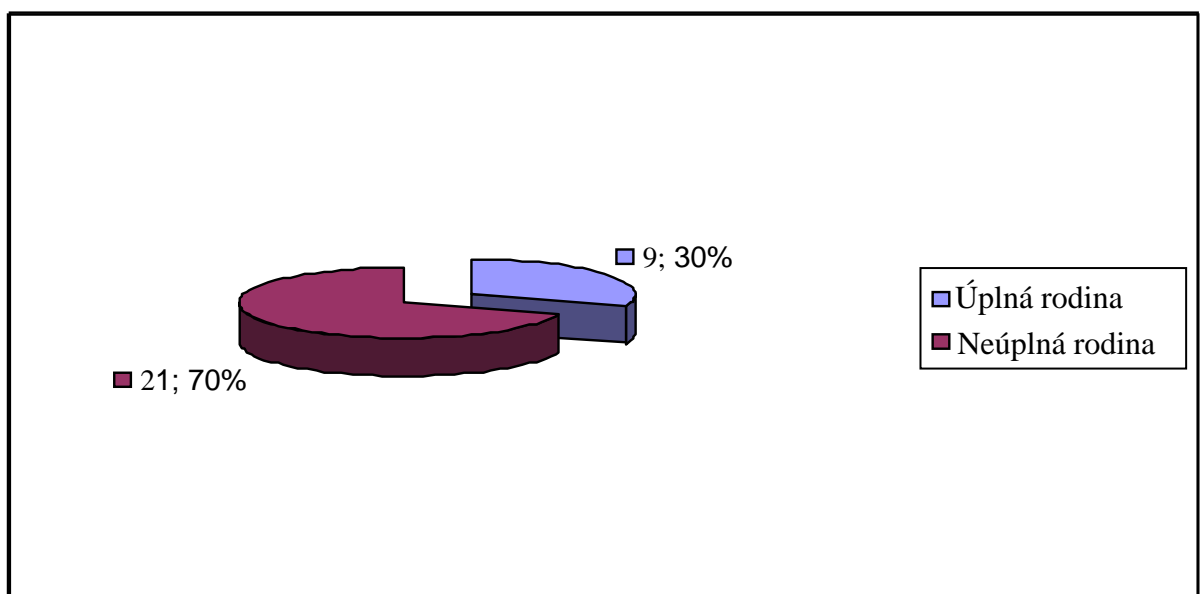
- Chlapci	30
- Děvčata	0

Ve zkoumaném vzorku mladistvých pachatelů ve sledovaném období bylo zastoupeno pouze 30 chlapců (100%) a žádná dívka.

K položce 7**Pocházejí mladiství pachatelé převážně z neúplných rodin?**

- Úplná rodina	9
- Neúplná rodina	21

Graf č. 5: Znázornění stavu rodin mladistvých pachatelů.

Převážná část mladistvých pachatelů z testovaného vzorku pochází z patologických rodin, kde jsou manželé rozvedeni a o děti se nestarají nebo jeden z rodičů nadměrně požívá alkoholické nápoje. Z neúplné rodiny po rozvodu rodičů je 21 pachatelů (70%), z úplné rodiny je pouze 9 pachatelů, tj. 30 %.

4.4 Rozbor výsledků výzkumu

Sledovaný vzorek za dané období tvořilo celkem 30 případů provinění, které spáchali mladiství pachatelé do 18-ti let věku z okresu Zlín. Ve všech případech se jednalo o chlapce, jen v jediném dále zkoumaném vzorku to byla dívka. Tito pachatelé byli za provinění spáchané v období od 1. července 2008 do 31. prosince 2008 šetřeni Policií České republiky ve Zlíně.

Jak jsme předpokládali, bylo na základě sumarizovaných údajů zjištěno, že ze zkoumaného vzorku 30 mladistvých pachatelů pocházeli všichni z patologických rodin a převážná část těchto pachatelů páchala své činy z ekonomických důvodů, pro své vlastní obohacení a to ve 21 případech. Téměř polovina pachatelů si své pozice ve skupině nebo partě upevňuje pácháním vandalismu a také převažují při páchání objektivní faktory a to v 19 případech.

Ze zkoumaného vzorku 30 pachatelů převažuje počet 18 pachatelů provinění, kteří byli umístění ve výchovných zařízeních za negativně eliminující, což činí 60% z celkového počtu. Z neúplných rodin pochází 21 pachatelů.

4.5 Analýza případových studií – 5 kazuistik

Případová studie č. 1. - krádeže

- Jan H., věk 13 let, žák základní školy ve Zlíně.

- Druh trestné činnosti - krádeže osobních věcí, vykrádání motorových vozidel.
- Zde chceme poukázat na trestné činy mladistvého Jan H., který pochází z patologické rodiny, jehož matka v jeho útlém věku odešla od rodiny. Otec byl na výchovu dvou dětí sám a nastalou situaci nezvládl. Propadl alkoholu, střídal partnerky, které se o obě děti po určitou dobu staraly, ale bez valného výsledku na výchovu. Mladistvý Jan H. se v té době chytl party kamarádů, se kterými začal pro zábavu vykrádat různé objekty a vozidla.
- Důsledkem jeho jednání, bylo po zajištění policisty a prokázání skutků umístění v diagnostickém ústavu. Dalším důsledkem bylo citové odloučení od rodiny, kdy se pokoušel získat novou rodinu v podobě nových kamarádů.
- Doporučné řešení v tomto případě nelze jednoznačně stanovit. Vše vychází z rodinného prostředí, kde Jan H. nenalezl dostatečné zázemí, lásku a péči, kterou v tomto nejnáročnějším období potřeboval.

Případová studie č. 2. - krádeže

- Petr K., věk 15 let, žák základní školy ve Zlíně.
- Druh trestné činnosti - krádeže a neoprávněné držení platební karty.
- Petr K. vyrůstal společně se dvěma sourozenci v baťovském čtvrtdomku v ekonomicky slabé rodině, kdy otec přišel důsledkem snižování stavů ve

firmě o práci a začal požívat alkoholické nápoje. Matka živila ze své výplaty rodinu a zajišťovala chod celé domácnosti. Petr K. se chtěl vyrovnat spolužákům ve třídě, kteří měli mobilní telefony a značkové oblečení. Proto začal o přestávkách a po vyučování krást osobní věci, hodinky, mobilní telefony a peněženky ze šaten školy. Odcizené věci využíval ve svůj prospěch.

- Důsledkem tohoto jednání, kdy byl neustále pod tlakem a výsměchem spolužáků, bylo umístění ve výchovném ústavu. Místo výběru vhodné brigády za účelem přivýdělku si zvolil snadnější a riskantnější způsob zlepšení své ekonomické situace.
- Doporučeným řešením v tomto případě bych kladl větší důraz na prevenci a právní vědomí už na základních školách, kde si mladiství často neuvědomují důsledky svých činů. Opět zde nalézáme negativní vliv výchovy v rodině.

Případová studie č. 3. - vandalismus

- Marcel J., věk 14 let, žák základní školy v Otrokovicích.
- Druh trestné činnosti - poškozování cizí věci a vandalismus.
- Marcel J. pochází ze sociálně slabé rodiny, kde oba rodiče požívají alkoholické nápoje, navštěvují restaurační zařízení a dětem se dostatečně nevěnují. Marek má v rodičích negativní vzor a s novou partou kamarádů popíjí alkoholické nápoje, které krade rodičům. Během jarních prázdnin společně s podnapilými kamarády zničili dřevěný altán na cyklostezce ve Zlíně a způsobili tak škodu 40 tisíc korun.

- Důsledkem svého jednání si sice zvýšil postavení v partě a ve skupině kamarádů, ale výši škody, kterou způsobili, se dopustili spáchání trestného činu, za který bude nést zodpovědnost jak on, tak i rodiče, kteří budou muset způsobenou škodu uhradit.

- Jako doporučení k danému případu bych zpřísnil zákaz prodeje alkoholických nápojů dětem a mladistvým a jeho následnou kontrolu a dohled. I v tomhle případě rodiče nezvládli svou úlohu a Marcel J. si našel nové kamarády mezi svými vrstevníky, kde trávil svůj veškerý volný čas místo rodiny.

Případová studie č. 4. – pohlavní zneužívání

- Petra M., věk 14 let, žákyně základní školy ve Zlíně.

- Druh trestné činnosti – pohlavní zneužívání nezletilé.

- Petra M. pochází z rozvedené rodiny, kde otec odešel od rodiny a s dcerou se nestýká ani o ni nejeví zájem. Matka žije vlastním životem, střídá partnery a o dceru se nestará. Dívka hledala někoho blízkého, který by ji rozuměl a i materiálně zajistil. Prostřednictvím internetu se seznámila se starším mužem, se kterým navázala dlouhodobý sexuální vztah.

- Důsledkem bylo citové i emoční strádání a vyloučení od svých vrstevníků.
- Řešením a doporučením je zvýšení nízkého právního vědomí mladistvých a nezletilých a dohled ze strany rodičů na své potomky. V neposlední řadě je dalším doporučením dodržování pravidel pro rodiče a děti k bezpečnému užívání internetu s jeho kontrolou. Bohužel ale právě internet poskytuje pachatelům trestných činů (zloději, pedofilové) více možností k seznámení, získání důvěry a informací nejen o dětech, ale také rodině atd.

Případová studie č. 5.

- zde bych uvedl případ romského chlapce Pavla M., který byl v devíti letech odebrán rodičům pro krádeže a soustavné zanedbávání rodinné péče. Byl umístěn nejprve v dětském domově, ale pro trvalé neshody s místními dětmi byl přemístěn do dětského výchovného ústavu. Z tohoto zařízení přešel v patnácti letech přes diagnostický ústav do výchovného ústavu pro mládež, kde zůstal až do plnoletosti. Po celou dobu pobytu v ústavech se u něj střídaly dobré chvíle se špatnými a trpěl neurotickými projevy. Neustále se snažil v něčem prosadit. Bez výsledku.
- Rodiče Pavla jej navštívili po několika letech až před dovršením dospělosti za účelem získání bytu, který mu odkázala jeho babička, což se jim nakonec podařilo a následně byl byt zpeněžen. Rodina se od Pavla odvrátila s tvrzením, že se nechová jako Rom a vymyká se rodinným zvyklostem. Zajímavé je, že pro jeho typicky bílé projevy naučené pobyttem ve výchovných zařízeních jej zcela odmítali Romové v ústavu i mimo něj. Tak se dostal do jisté společenské pasti, když jako výrazně snědý jedinec byl odmítán bílými a pro své projevy v chování typickými pro majoritní komunitu byl odmítán komunitou romskou.

- Při jeho zplnoletnění zcela selhala péče orgánů sociální péče, ať již odboru péče o dítě nebo kurátorů. Chlapec se několik let toulal, střídal bydlení, snažil se sžít s různými komunitami různé kvality, aby nakonec zůstal sám. Až nakonec začal zneužívat pervitin.

5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU

Z případových studií jsme dle předpokladu potvrdili, že mladiství delikventi pocházejí z patologických nebo rozvedených rodin, kdy jeden z rodičů propadl alkoholu a o děti se nestará nebo nezvládá péči o ně. Děti v těchto případech nemají pozitivní vzor ve výchově a přiklánějí se k životu ve skupině vrstevníků nebo se naopak uzavírají do sebe a snaží se najít někoho blízkého mimo rodinu. Potvrdilo se také, že mladiství pachatelé, z větší části chlapci, páchají trestnou činnost převážně z ekonomických důvodů a za účelem obohacení.

Výzkumem potvrzujeme, že mladiství pachatelé pocházejí převážně z neúplných rodin, kde u našeho výzkumného vzorku to bylo 21 mladistvých pachatelů, tj. 70%.

V charakteru jednání mladistvých pachatelů převažují skutky za účelem prosazení se ve skupině, v našem vzorku 14 mladistvých, což je 66%. Jednalo se o ničení majetku, vandalismus a další výtržnosti.

V dnešních zařízeních náhradní výchovné péče pracují více než dvě třetiny nedostatečně kvalifikovaných pracovníků. Mnozí z nich nástupem do ústavu často řeší svůj problém se zaměstnáním, nastupují bez větší motivace a nezájmu i bez schopnosti erudovaně pracovat s lidskou duší.

Práce ve výchovných ústavech je celkově mnohem náročnější než dříve. Mnohý jedinec žijící v ústavu touží po neustálé konfrontaci s autoritou, jako je tomu i v současných rodinách, a nespokojí se s pouhým neosobním a formálním přístupem vychovatele či s jednoznačným režimem, který má za účel srozumitelně strukturovat denní program.

6 DOPORUČENÍ PRO ELIMINACI TRESTNÉ ČINNOSTI MLADISTVÝCH VE ZLÍNĚ

Pachatelé trestných činů mají celou řadu společných sociálních charakteristik a společných zkušeností, které do značné míry předurčují jejich asociální vývoj. K nejtypičtějším patří disfunkční rodina, problémy související se školní docházkou, sociální a kulturní vyloučení, volný čas trávený převážně mimo rodinu, poruchy chování, šířený intelekt, drogová a alkoholová závislost, extremistické postoje atd.

Děťští a mladiství delikventi se rekrutují převážně z rodin s kriminální zátěží, z rodin rozvrácených, sociálně a kulturně dezintegrovaných. Zvláště rizikovou skupinou jsou děti na útěku z domova a výchovných zařízení a pak mladí lidé, kteří jsou po dovršení zletilosti propuštěni z institucionální péče.

Řešení nepříznivého stavu ve vývoji kriminality dětí a mládeže vyžaduje plně respektovat skutečnost, že zásadní vliv na formování osobnosti dítěte má rodina. Pokud neplní svoji funkci, dítě zpravidla strádá, prožívá zklamání a uspokojování jeho potřeb bývá ohroženo. K problematickému psychosociálnímu vývoji dítěte dochází nejen v rodinách kriminálních, alkoholiků, toxikomanů a lidí, kteří principiálně nemají zájem pracovat, ale i všude tam, kde chybí láska, pocit bezpečí, kde výchovu provází nedůslednost nebo nezdravé ochranářství nabízející dítěti vše, na co si vzpomene.

Na základě tohoto stavu se u něj v důsledku spíše negativních životních zkušeností může vyvíjet nenávist a agresivita vůči sobě i okolí. Zpravidla náhoda rozhoduje o tom, jestli začnou užívat drogy, páchat trestnou činnost, seberealizovat se v projevech davové agresivity nebo zda zvolí jinou formu sebedestruktivního chování.

Ve srovnání s jinými městy je Zlín relativně klidné místo k životu bez větších odchylek od normálu. Prevence a přednášky policistů na základních a středních školách mají vysokou úroveň a jsou pravidelné. Ale jak jsme dokázali výše, vše závisí především na rodině a výchově jednotlivce a prostředí, ve kterém se pohybuje.

ZÁVĚR

Způsob páčání trestného činu se nevytváří nahodile, nýbrž je podmíněn jinými faktory a jeho geneze se řídí jistými zákonitostmi. Determinující faktory se dělí na objektivní a subjektivní podle hledisek jejich závislosti na pachateli. Objektivní determinanty jsou na pachateli zcela nezávislé. Patří zde např. společenské podmínky, předmět útoku, vztah pachatele k oběti, předmět útoku, místo činu, čas atd. Subjektivní determinanty jsou ty faktory, jejichž nositelem je pachatel. Jde o skupiny vlastností: somatické vlastnosti, psychické vlastnosti, věk a pohlaví pachatele. Zkoumání způsobu páčání trestného činu přináší pro kriminalistickou teorii i praxi mnoho cenných poznatků. Způsob páčání je představován dynamickými prvky jednání pachatele, vyvolává intenzivní následky ve vnějším prostředí a výrazně se zobrazuje ve stopách. Tak můžeme poznatky o způsobu spáčení získat již v počátcích vyšetřování, kdy je nedostatek jiných informací. Tato relativně snadno dostupná informační báze je východiskem pro hledání dalších, dosud neznámých faktů.

Determinace způsobu spáčení trestného činu je velmi důležitou částí kriminalistiky, nepostradatelnou pro vyšetřování trestných činů, především vypáčení pachatele, ale problémem je, že se o daném tématu málo hovoří a především píše.

Myslím, že v rámci kriminalistiky nejen v oblasti represe, ale i prevence lze velmi dobře využít funkce sociální pedagogiky a to zejména při působení na jedince, výchovu, podporu jeho individuality a řešení jeho každodenních problémů; dále u daného jedince vytvářet pocit odpovědnosti za život a motivovat jej k výkonu v mezích zákona; dále ho motivovat

ke spolupráci s ostatními jedinci; podporovat ve vnímání rozdílnosti jako pozitivního jevu a směřovat k respektování odlišností jedinců a sociálních skupin a v neposlední řadě naučit jedince využívat různé zákonem respektované nástroje k řešení životních problémů a neuchylovat se k páčání protiprávního jednání a tím se snažit řešit své problémy.

Z výše uvedeného odstavce tak vyplývá, že je důležité podporovat a posilovat každého jedince jakožto individua, který překročil hranice zákona a snažit se jej motivovat k zákonem tolerovanému způsobu života. K tomu však je zapotřebí přizpůsobit a upravit stávající legislativu, což je velkou překážkou nejen v naší zemi.

Na základě praktické části mé práce je zřejmé, že páčání trestné činnosti mladistvými je nezanedbatelný problém současnosti. Touto prací chci přispět a poukázat k řešení a

eliminací těchto společenských jevů, kdy je zapotřebí zainteresovat výchovné zařízení a další složky. Tyto jevy a problémy nemůže řešit jen Policie, ale i další odborníci specializující se na tuto problematiku. Co se týká pracovníků výchovných ústavů, měli by se tyto systematicky vzdělávat včetně sociálně psychologických či psychoterapeutických výcviků, aby se co nejvíce vychovatelů dostalo na potřebnou profesionální úroveň, kdy dokážou interpretovat a předjímat způsoby chování jednotlivých svěřenců.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BALÍK, M.: Způsob spáchání trestného činu a kriminalistické evidence. Čs. Kriminalistika č.4/1991.

ČÍRTKOVÁ, L.: Policejní psychologie. Praha, SUPPORT 1996.

EINSELE, H.: Weibliche Kriminalität und Frauenstrafvollzug. Berlin 1975.

HEINDL, R.: Polizei und Verbrechen. Gersbach und Sohn Verlag, Berlin 1976.

KOLAŘÍKOVÁ, O.: K problémům rysových a protirysových teorií osobnosti. ČP XXVI, 1990.

KORDA, M.: Dvě zásadní otázky kriminalistické taktiky v boji proti pachatelům kriminální trestné činnosti. KS, XXII, 1988.

LEONTĚJEV, A. N.: Činnost, vědomí, osobnost. Praha, Svoboda 1978.

MUSIL, J. a kolektiv: Úvod do kriminalistiky. Praha, PAČR 1999.

MUSIL, J.: Způsob páchaní trestné činnosti a jeho kriminalistický význam. Praha, UK 1982.

MUSIL, J. a kolektiv: Kriminalistika, Praha, Naše vojsko 1994.

PARDL, T., BOROŠ, J.: Základy všeobecnej psychológie. 2. vyd., Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1999.

PÍSAŘÍK, J.: Nevítaný noční host. Kriminalistický sborník 1/1998.

PJEŠČAK, J.: Úvod do kriminalistiky. ÚK PF UK, Praha 1985.

ŠEJNOHA, J.: Systém kriminalistického vzdělávání. Nakladatelství F. Kodým, Praha 1985.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb. ve znění zákona č. 161/2006 sb.

Kriminalistika, čtvrtletník č.1/2009, str. 48

Sociologický časopis, XXXIII, č.1/1997, str. 58

Recidivism of Prisoners Released in 1994, Bureau of Justice Statistics Publications.

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně15.5.2009

.....Radim Doupovec

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

